

ШКІЛЬНА АТМОСФЕРА ЯК ДУХОВНА СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ФІНСЬКИЙ ДОСВІД

А На основі системного аналізу наукової літератури досліджено дефініції «психолого-педагогічна атмосфера», «клімат колективу», «освітнє середовище»; уточнено поняття «психолого-педагогічна атмосфера» як таке, що позначає педагогічні умови, створені освітнім середовищем, педагогічним і класним колективами, родиною, громадою тощо. Здійснена спроба вивчити фінські освітні практики щодо місця і ролі психолого-педагогічної атмосфери шкільного колективу.

Ключові слова: психолого-педагогічна атмосфера; клімат колективу; освітнє середовище; фінська освіта; педагогічний і класний колективи

Актуальність проблеми. Психічний стан людей, їхній настрій завжди знаходиться у взаємозв'язку із соціальними процесами, оцінками, зміною духовно-моральних відносин і має значний вплив на результативність праці та загальний настрій суспільства. Не другорядну роль у цьому відіграють ЗМІ, Інтернет-канали, інші джерела інформації. У педагогічній науці і практиці все частіше з'являються поняття «психологічна (педагогічна) атмосфера», «атмосфера колективу» (святкова, клубна, спортивна), «клімат закладу / установи», «мікроклімат колективу», «освітнє середовище» тощо.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Поняття «шкільна атмосфера» періодично використовується у педагогічній науковій літературі у різних значеннях. Але єдине розуміння сутності цього явища немає.

Поняття «соціально-психологічний клімат» і «соціально-психологічна атмосфера» стали науковими термінами завдяки працям О. І. Зотової, А. Ковальова, Б. Паригіна, К. Платонова, О. Лутошина, В. Шепеля, Е. Шорохової та ін. Визначень цих понять у сучасній науці значна кількість [1]. У педагогічній діяльності, на наш погляд, можна використовувати теорію соціально-психологічного і психолого-педагогічного клімату колективу і його духовної атмосфери для розуміння соціально-психологічної і психолого-педагогічної атмосфери закладу освіти.

Вивченню проблеми формування соціально-психологічного клімату в психолого-педагогічній літературі присвячені праці широкого кола дослідників (Б. Баєв, І. Бех, Л. Долинська, Л. Дунець, І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, Н. Кузьміна, М. Левченко, Г. Локарєва, Л. Мищик, О. Мороз, Д. Ніколенко, О. Петровський, О. Почерніна О. Савенкова, З. Слєпкань, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін.). Більшість із них відзначає, що важливою умовою сприятливого мікроклімату колективу є позитивна мотивація та зацікавленість здобувачів освіти в досягненні позитивних результатів навчання, особистісна спрямованість викладача на успішне вирішення завдань педагогічної діяльності.

А. Фідлер, Е. Гуцало, Л. Жедунова паралельно вживають «клімат» і «атмосфера» як тотожні поняття [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження змістової сутності поняття психолого-педагогічної атмосфери освітнього закладу дасть можливість зробити крок на шляху глибшого розуміння цього недостатньо дослідженого феномена педагогічної діяльності, осмислити специфіку діяльності шкільного

колективу як одну із моделей суб'єкт-суб'єктної взаємодії, розкрити можливості й переваги педагогічної діяльності в освітньому закладі. Обґрунтування змісту і специфіки психолого-педагогічної атмосфери у закладах освіти, визначення шляхів її оптимізації, дозволять повніше висвітити комплекс процесів і явищ, пов'язаних із суб'єкт-суб'єктною взаємодією у рамках освітнього закладу, осмислити її феноменологію, акумулювати відповіді на численні питання, що виникають у процесі навчання, роботи, відпочинку особистостей.

Мета статті – на основі системного аналізу наукової літератури дослідити зміст дефініцій «психолого-педагогічна атмосфера», «клімат колективу», «освітнє середовище»; уточнити поняття «психолого-педагогічна атмосфера»; вивчити фінські освітні практики щодо місця і ролі психолого-педагогічної атмосфери шкільного колективу.

Викладення основного матеріалу. Провести якісні інноваційні педагогічні зміни – актуальна проблема, оскільки на тлі стрімкого зростання впливу мас-медіа педагогічні можливості здаються обмеженими, часто такими, що не відповідають сучасній динаміці життя. Відіграють певну негативну роль у життєдіяльності закладу освіти блокування вчителем мотивації у здобувача освіти, люмпенізація самого учительства, рівень матеріального забезпечення закладу, інші складові, що впливають на життєдіяльність української школи.

Поняття психолого-педагогічного клімату на відміну від психолого-педагогічної атмосфери стійкіше і менш піддане ситуативним змінам. Обидва ці поняття означають психічний стан учня / класу (вчителя / педагогічного колективу), переважаючий психічний настрій членів соціальної групи, що виявляється, насамперед, у відносинах людей до спільної діяльності та один до одного. Психічний настрій аудиторії можна і діагностувати, і прогнозувати, і свідомо регулювати.

Створення сприятливої життєдіяльності є одночасно і засобом для успішного здійснення цілей реформування нашого суспільства, і самоцінністю нових ідей. Міністр освіти і науки України Лілія Гриневич у передмові до книги Пасі Салберга «Фінські уроки 2.0» акцентує на значенні фінського досвіду та шкільної атмосфери зокрема для українських освітніх реформ: «... унікальний досвід Фінляндії з підготовки високопрофесійних учителів, їх залучення до професії через інноваційну систему наставництва (індукції), загальна атмосфера довіри до вчителя, яка панує у

фінських школах, – можуть стати для нас найкращими уроками, справжнім джерелом натхнення у нашому прагненні до розбудови школи, у якій пануватиме беззастережний імператив поваги до людської гідності, плекатиметься дух творчого пошуку та забезпечуватимуться однакові можливості для навчального поступу кожного учня» [9, с. 9–10]. У іншій передмові до цієї книги професор Нью-Йоркського університету, доктор лінгвістики Даян Равіч наголошує, що у праці Пасі Салберга «змальовано альтернативний все-світ, де педагогів поважають, де вони мають змогу якнайкраще виконувати свою роботу, де суспільство визначає свій обов'язок забезпечити здоров'я та добробут дітей. ... народ може свідомо будувати чудову шкільну систему, якщо пильно приділяє увагу потребам дітей, старанно добирає й готує своїх освітян, створює освітні середовища – не просто симпатичні, а такі, що стають провідниками радостей викладання й навчання» [там само, с. 12].

Поняття «атмосфера» багатозначне. За Сучасним словником іншомовних слів [10], навколишні умови, обстановка; за Новим українським словником [6], обстановка у певному місці, колективі; за Великим тлумачним словником сучасної української мови [2], умови, обстановка, породжені соціальним середовищем, колективом, родиною тощо.

Саме у розумінні «психолого-педагогічні умови, створені освітнім середовищем, шкільним колективом, родиною, громадою тощо», будемо використовувати означене поняття у цій статті.

Поняття «клімат» використовується на позначення сукупності штучно створюваних де-небудь умов, необхідних для нормального самопочуття людей; положення, обставин, умов життя, роботи де-небудь [2; 7]; обстановка, середовище [10].

Соціально-психологічний клімат є комплексною характеристикою, що відображає стан взаємин і ступінь задоволеності всіх учасників освітнього процесу різноманітними факторами життєдіяльності учнівського / педагогічного колективу і складається під впливом двох важливих факторів: 1) психологічна атмосфера суспільства в цілому; 2) мікросоціальні умови – специфіка даного колективу. Соціально-психологічний клімат колективу класу / групи є узагальнюючою характеристикою всього внутрішнього оточення, що проявляється в поведінці і міжособистісних стосунках між основними суб'єктами освітнього процесу [6, с. 5].

Дивним видається відсутність понять «клімат», «мікроклімат» «атмосфера», «середовище» в Енциклопедії освіти [4] та енциклопедичному словнику «Освіта дорослих» [7] як фахових спеціалізованих словниках.

Л. Алексєєва, І. Гребенніков, С. Кулаков, В. Сердюк, В. Степанов, І. Шилов виділять два типи психолого-педагогічної атмосфери: сприятливий і несприятливий.

У нашій статті поняття «атмосфера» буде вживатися у розумінні, вужчому за «клімат» і «середовище». На погляд автора, атмосфера більше стосується духовної складової і є одним із факторів формування мікроклімату колективу, тоді як середовище – поняття найширше і поєднує в собі і матеріальну, і духовну складову.

Президент Міжнародного союзу директорів шкіл, директор, учитель фінської школи, у минулому президент Асоціації фінських директорів шкіл Арі Покка у книзі «Вищий клас. Шкільне управління по-фінськи» [8] віддає пріоритетне значення у діяльності фінської школи саме шкільній атмосфері. Він пише: «Успіху фінської школи сприяла ціла низка працівників, які всі разом створили виняткову робочу атмосферу. Це атмосфера, де міцні вчительські навички поєднуються з високоякісним педагогічним керівництвом, культивується повага до дитинства й отрочства, а шкільний персонал відданий ідеалам освіти. Вона бере початок від гармонії між освітньою політикою й тісною співпрацею між шкільними установами, вищими навчальними закладами й органами, що формують національну освітню політику. ... я завжди помічаю щось особливе в атмосфері фінської школи, це радісне відчуття спільної роботи, яке охоплює тебе, щойно входиш у шкільні двері. Тому Фінляндія не повинна обирати собі приклад для наслідування серед провідних у галузі освіти країн, де дитинство і юність приносять у жертву школі. Навпаки, ми повинні знайти спосіб створити у фінських школах активніше середовище навчання, у якому ще сильніше підтримуватиметься потяг до знань і вдосконалення навичок» [8; с. 16–17].

Успіх фінської освіти, переконує Арі Покка, не належить комусь конкретно: системі влади чи системі освіти, директорів, вчителів чи учнів (останнього узагальнено автор називає не інакше, аніж студент). Цікаво, але й у Фінляндії немає окремих понять учнівського, педагогічного чи обслуговуючого колективів. Є єдиний колектив – шкільний.

У фінській школі панує дитино-, студентоорієнтований підхід, самого учня (студента) директор називає не інакше як творцем майбутнього: «Робота з творцями майбутнього була водночас складним завданням і винагородою, кожне нове покоління ставить нові запитання, на які повинні відповісти працівники школи. У наш час неможливо працювати в школі несвідомо, інакше майбутнє залишить нас позаду» [8; с. 18]. Тут здійснюється персональне навчання засобами творчого викладання, адже результативність діяльності кожного учня визначається не показниками тестувань, рейтингів, оцінками за контрольні роботи чи державною підсумковою атестацією, а індивідуальними особливостями та можливостями дитини / підлітка. На це вказують і Пасі Салберґ [9], і Арі Покка [8]. «Що означає студентоорієнтований підхід? ... У той час, коли, наприклад, зовнішній тиск затьмарює загальну атмосферу в школі, директор повинен нагадувати співробітникам, яка головна мета її роботи. Метою є не створити суворе співтовариство, керуючись правилами й дисципліною, а реалізувати ідею, яка базується на повазі й справедливому поводженні з усіма студентами, що дозволяє їм розпізнати потенціал у собі самих. Іншими словами, при студентоорієнтованій роботі школи в центрі уваги перебувають самі студенти та їхня освіта, її мета полягає в тому, щоб забезпечити простір і можливість для навчання. Для того, щоб досягти цього, вчителі повинні вимагати, щоб студенти поважали цей простір. Таким чином, студентоорієнтований підхід не протилежність дисципліни, а скоріше, ба-

гатостороння угода поважати один одного між усіма учасниками процесу навчання, дорослими і дітьми» [8; с. 49].

Нарівні з турботою про добробут учнів у фінській школі здійснюється і турбота про добробут педагогічного колективу, «тому що саме від нього залежить настрої і почуття студентів» [там само, с. 27].

Фінська освіта просякнута демократичними цінностями. У широкому розумінні. Ідеться про такі речі, як відсутність будь-яких подвійних стандартів: усі заслуговують справедливого ставлення до себе, чи ти учень, чи технічка (до речі, вони практично відсутні у фінських школах, а ці функції часто виконуються або учнями, або вчителями), чи вчитель; прийняття справедливих рішень також не залежить від того, чиї інтереси зачіпає, адже воно справедливе, а «Несправедливе ставлення залишає довічні відмітини у свідомості дітей і підлітків, неприємні шкільні спогади часто формуються через зазnanу несправедливість» [там само, с. 25]. Та й правила, вироблені шкільним колективом, є обов'язковими до виконання і дорослими, і дітьми.

Атмосфера як категорія духовна у фінській школі не є чимось аморфним, відірваним від життя чи реальності, абстрактним явищем, а цілком регламентується нормативно-правовою базою. Арі Покка зазначає: «Школа завжди вважалася спільнотою цінностей, зміст яких визначається законами, так само як цілі й базові цінності визначаються навчальним планом. Різні цілі освіти відображають найбільш значущі вподобання сучасного суспільства». Учнівська проектна діяльність «є джерелом радості й можливості оновлення і для школи. Директор разом з учительським складом може направляти діяльність студентів і використовувати її, щоб удосконалити шкільне середовище» [там само, с. 38]. Шкільним заходам А. Покка надає важливого значення, адже ті «найбільше заряджають школу позитивною енергією» і згуртовують викладачів і студентів.

Ще одним фактором, що створює шкільну атмосферу є відкритість освітнього закладу. Не на словах, не «так би мовити», – у прямому і широкому сенсі. Будь-який член громади (мама чи тато, бабуся чи дідусь, подруга чи сусідка), «будь-який громадянин фактично має право ходити і спостерігати за ходом навчання, якщо він підкоряється правилам школи і його дії не заважають навчальному процесу.

Курмишева Н. И. Школьная атмосфера как духовная составляющая образовательной среды.

А На основе системного анализа научной литературы исследованы дефиниции «психолого-педагогическая атмосфера», «климат коллектива», «образовательная среда»; уточнено понятие «психолого-педагогическая атмосфера», обозначающее педагогические условия, созданные образовательной средой, педагогическим и классным коллективами, семьей, обществом и тому подобное. Осуществлена попытка изучить финские образовательные практики относительно места и роли психолого-педагогической атмосферы школьного коллектива.

Ключевые слова: психолого-педагогическая атмосфера; климат коллектива; образовательная среда; финское образование; педагогический и классный коллективы

Kurmysheva Nina. The School Atmosphere as the Spiritual Component of the Educational Environment.

S On the basis of the systematic analysis of scientific literature, the definitions of «psychological and pedagogical atmosphere», «climate of the collective», «educational environment» are investigated; the concept of «psychological and pedagogical atmosphere» is defined as indicator of pedagogical conditions created by the educational environment, pedagogical and classroom teams, family, community, etc. Author attempts to study Finnish educational practices regarding the place and role of the psychological and pedagogical atmosphere of the school team.

Key words: psychological and pedagogical atmosphere; climate of the collective; educational environment; Finnish education; pedagogical and classroom collectives

... протягом навчального дня вхідні двері завжди відчинені...» [там само, с. 121].

Висновки. Фінська освіта є унікальним явищем у світовому просторі. Для України вона стала взірцем, прикладом, якою може бути освіта і школа. Виявляється, далеко не все в освітньому середовищі визначається матеріальними і фінансовими ресурсами. Засади фінської освіти криються у розвитку духовної сфери особистості (і учня, і вчителя, і батька / матері). Значна увага приділяється психолого-педагогічній атмосфері закладу і колективу (який фіні не поділяють на учнівський, педагогічний і технічний, – є одне слово: шкільний). Панування творчої атмосфери, дитиноцентризму і відкритості сприяє успішному досягненню освітніх цілей і виникненню нових ідей і подальшого розвитку особистості.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні фінського освітнього менеджменту та особливостей суб'єкт-суб'єктної взаємодії у школах Фінляндії.

Список використаних джерел

1. Бочелюк В. Й. Дозвіллезнавство. URL: http://tourlib.net/books_ukr/bocheluk63.htm.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
3. Гуцало Е. У. Від теорії – до практики: дослідження малої навчальної групи (класу) студентами-практикантами педагогічного університету: навч.-метод. посіб. Ч. III. / Емілія Гуцало. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2012. 82 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Карплюк С. О. Формування сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській академічній групі педагогічного ВНЗ. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/5632/1/5.pdf>.
6. Новий український словник. Близько 20 000 слів і словосполучень / уклад. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник; за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубчинського. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. 608 с.
7. Освіта дорослих: енциклопедичний словник / за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держупр. при Президентів України [та ін.]. Київ: Основа, 2014. 496 с.
8. Покка, Арі. Вищий клас. Шкільне управління по-фінськи; пер. з англ. О. М. Назарової. Харків: Ранок, 2017. 160 с.
9. Салберг П. Фінські уроки 2.0. Пер з англ. Харків: Ранок, 2017. 240 с.
10. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Укл.: О. І. Скопченко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 07.06.2018 р